

Az 1977-es népszámlálás az újabb adatközlések tükrében

Megjelent: Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez. Budapest, 1992, Regio – MTA Történettudományi Intézet. 81–91. p.

A bukaresti statisztikai szolgálat – igaz, csupán országos összegzésben, de az anyanyelvi hovatarozásra is kiterjedően – 1990-es évkönyvében közreadta az 1977. évi népszámlálás módosított etnikai adatait.

A különböző szempontú adatközléseket az alábbi táblázat összesíti:¹

Etnikum	„Nemzetiség és anyanyelv”		Anyanyelv		Nemzetiség		A népszámlálási kötet közlésének eltérései az	
							anya-nyelvi	nemzeti-ségi
							adathoz képest	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	Fő
Román	19 207 491	89,1	19 182 856	89,0	18 997 407	88,1	+24 635	+210 084
Magyar	1 670 568	7,8	1 720 630	8,0	1 712 853	7,9	-50 062	-42 285
Német	332 205	1,5	346 871	1,6	348 747	1,6	-14 666	-16 542
Cigány	75 696	0,4	77 373	0,4	227 398	1,1	-1 677	-151 702
Zsidó	24 667	0,1	3 429	0,0	24 667	0,1	+21 238	–
Egyéb összesen	204 408	0,9	228 751	1,0	248 838	1,2	-24 343	-44 430
Ukrán	51 503	0,2	54 339	0,2	54 453	0,2	-2 836	-2 950
Szerb-horvát	38 252	0,2	39 639	0,2	41 929	0,2	-1 387	-3 677
Orosz	17 480	0,1	28 985	0,1	21 206	0,1	-11 505	-3 726
Tatár	20 508	0,1	21 299	0,1	23 369	0,1	-791	-2 861
Szlovák	19 513	0,1	20 034	0,1	21 286	0,1	-521	-1 773
Török	20 750	0,1	21 909	0,1	23 422	0,1	-1 159	-2 672
Bolgár	9 267	0,0	9 685	0,0	10 372	0,0	-418	-1 105
Cseh	5 507	0,0	5 741	0,0	7 683	0,0	-234	-2 176
Görög	5 092	0,0	5 643	0,0	6 262	0,0	-551	-1 170
Lengyel	3 481	0,0	3 800	0,0	4 641	0,0	-319	-1 160
Örmény	1 410	0,0	1 517	0,0	2 342	0,0	-107	-932
Egyéb*	11 645	0,0	16 160	0,1	31 873	0,1	-4 515	-20 228
	44 875**	0,2						
Összesen	21 559 910	100,0	21 559 910	100,0	21 559 910	100,0		

* Lipován, szász, sváb, szlovén, macedoromán, székely, rutén, aromán, egyéb nem részletezett, nem nyilatkozott. (A székely „nemzetiségűek” száma 1075, a székely „anyanyelvűek” pedig mindössze 50 volt.)

** Elterő nemzetiségű és anyanyelvű

A „javított” változat – az adatok elismertetése érdekében – szakított a népszámlálási kötet „nemzetiség és anyanyelv” szerinti közlésének ködös rabulisztikájával, s visszatért a nemzetközileg elfogadott kritériumok használatához. Mindazonáltal az adatok megbízhatóságával kapcsolatos kételyeinket ez az újabb verzió sem oszlatja el. Úgy tűnik, hogy a hivatalos román nemzetiségstatisztika valójában nem revideálni, csupán – a tudományosság látszatát megeremtve – konszolidálni kívánja a népszámlálás egyébként elfogadhatatlan végeredményét. Fenntartásaink tárgya ezúttal éppen a régóta várt anyanyelvi adatközlés, mivel az szemmel láthatóan ugyanazt a célt szolgálja, mint a korábbi, „nemzetiség és anyanyelv” szerinti kategória; a románság számának és arányának minél magasabbra emelését, illetve a nemzeti kisebbségekhez tartozók számának és arányának visszaszorítását.

Ha az országos népességyarapodás főbb mutatóit az 1956. évi népszámlálás bázis-adataival

összevetve az anyanyelvi ismérv szerint tekintjük át,² akkor azt látjuk, hogy az eltelt több mint két évtized során – miközben az összlakosság 4070,5 ezer fővel (23,3%) növekedett –, a román anyanyelvűek száma az országos gyarapodást is meghaladva, 4103,7 ezerrel (27,2%) lett több. A magyar anyanyelvűek gyarapodása mindössze 67,0 ezer (4,1%), az egyéb etnikumokhoz tartozók lélekszáma pedig kisebb-nagyobb mértékben csökkent. A román és nem-román anyanyelvűek növekedési ütemének ilyen mértékű eltérésére csak az utóbbiak alacsonyabb természetes szaporulata, kivándorlása vagy esetleges asszimilációja adhat elfogadható magyarázatot

Sem az egyes nemzetiségek természetes népmozgalmára, sem az asszimilációs folyamatokra vonatkozóan nem rendelkezünk olyan megbízható forrásokkal, melyek révén a fenti szám adatok hitelessége alátámasztható vagy cáfolható lenne. Csupán néhány, a kivándorlásra utaló adat értékelésére van lehetőségünk. Ezek azt mutatják, hogy az említett időszakban a külföldre irányuló migráció, bár szinte kizárólag kisebbségi népcsoportok (a zsidó és német nemzetiségűek) számát csökkentette, közvetve – éppen az anyanyelvi kimutatást alapul véve – a többségi nemzet lélekszámának alakulásában is éreztette negatív hatását. (A népmozgalmi adatok elemzése alapján az ország vándorlási vesztesége 202 ezer főre tehető, míg a nemzetközi kimutatások szerint ez idő alatt 139 ezer zsidó és mintegy 60–70 ezer német hagyta el az országot. A népszámlálások adataiban a zsidók száma anyanyelv szerint 30,9 ezer, nemzetiség szerint 121,6 ezer, a németeké pedig 42,3 ezer, illetve 25,6 ezer fővel lett kevesebb. E veszteség az etnikai átfedések következtében más népességi csoportokat is érintett, mégpedig elsősorban a román, kisebb mértékben a magyar anyanyelvűekét. 1956-ban a zsidó nemzetiségűek közül 83,7 ezren, a német nemzetiségűekből 8,3 ezren vallották magukat román anyanyelvűnek, míg a magyar anyanyelvű zsidók száma 22,9 ezer, a németeké pedig 6,1 ezer volt.)

A magyarság népességi hiánya – a kivándorlás okozta veszteséget leszámítva, s az országos gyarapodásnál mérsékeltebb növekedést feltételezve – az 1977-es népszámlálás által kimutatotthoz képest 200–300 ezer főre tehető. Ez a tetemes veszteség a román statisztikusok értékelése szerint az „asszimiláció objektív folyamatának” a következménye, véleményünk szerint azonban – nem tagadván, hogy a számok ilyen alakulásához bizonyos mértékig a természetes asszimiláció is hozzájárulhatott – inkább a nemzetiségi statisztika torzulásait jelzi.

A torzulások mértékét illetően csupán találgatásokra vagyunk utalva. Ezért – az adatok értelmezésének korlátait kényszerű adottságként elfogadva – inkább a román nemzetiségstatisztika keretein belül kíséreljük meg kibontani az ellentmondásos etnikai viszonylatok néhány rejtettebb összefüggését. Erre a népszámlálási kötet „nemzetiség és anyanyelv” szerinti, illetőleg a „javított” végleges közlés anyanyelvi és nemzetiségi adatainak, valamint egy tizenegy évvel későbbi hivatalos becslés eredményeinek az egybevetése nyújt némi lehetőséget.

Mielőtt a táblázat számoszlopait értelmeznénk, emlékeztetnünk kell arra, hogy a nemzetiségi és az anyanyelvi szám adatok önmagukban nem elégségesek az etnikai viszonyok teljes körű leírására. Mivel elvileg bárki vallhatja magát anyanyelv szerint az egyik, s nemzetiség szerint egy másik etnikumhoz tartozónak (vagy megfordítva), a két kérdőpontra adott válaszok kölcsönös összefüggéseinek kimutatása az etnikai identitás számszerű kifejeződésének sokféle változatát eredményezi. Anyanyelv és nemzetiség korrelációjának legszembetűnőbb megnyilvánulása a két szám adat eltérése egyazon etnikumon belül. Anyanyelvűtől eltérő nemzetiségűek, illetve nemzetiségűtől eltérő anyanyelvűek meglétét többnyire egy adott etnikum esetében is feltételeznünk kell, az ilyen értelemben „kettős identitásúnak” tekinthető személyek száma tehát valójában nagyobb az anyanyelvi és nemzetiségi szám adatok pusztán különbözeténél. Az egyes nemzetiségeket ezernyi szállal egymáshoz kötő interetnikus kapcsolatok összefüggései a következő „egyenletben” írhatók le: anyanyelv - nemzetiség = anyanyelvűtől eltérő nemzetiség - nemzetiségtől eltérő anyanyelv. E két csoport számai az adott etnikumon belül általában eltérnek egymástól, az egymást tükröző szám adatok csoportonként összegzett végeredményei azonban megegyeznek. Ez az összeg fejezi ki azt, hogy mekkora részt képviselnek az „eltérő nemzetiségűek és anyanyelvűek” az ország összlakosságán belül, míg e számot az összlélekszámból kivonva az „azonos nemzetiségű és anyanyelvű” lakosok számához jutunk. Ha pedig az „azonos nemzetiségűek és anyanyelvűek” csoportjához az adott anyanyelvűtől eltérő nemzetiségűeket, illetőleg az adott nemzetiségtől eltérő anyanyelvűeket is hozzávesszük, akkor mindazok számát kapjuk meg, akik „anyanyelv vagy nemzetiség” szerint az illető etnikumhoz tartoznak. Mind a kétféle számításnak meg lehet a maga létjogosultsága, csak egyet nem lehet: e logikailag ellentétes (leszűkítő, illetve kiterjesztő) műveleteket egyazon rendszeren belül – az adatok torzulása nélkül – elvégezni, és különösen nem az így származtatott adatokat az anyanyelvre, vagy a nemzetiségre vonatkozó számok helyett közread-

ni. Mint Nyárády R. Károly az előzetes, illetve az akkor még véglegesnek tekintett közlés ellentmondásait elemezve kimutatta, az 1977-es népszámlálási kötet szerkesztői – a román nemzetiségstatisztika „harci” eszköztárát új fogásokkal gyarapítva – mégis éppen ehhez, vagy legalábbis ehhez nagyon hasonló eljáráshoz folyamodtak. A most publikussá vált anyanyelvi adatok ismeretében immár egyértelmű az eredeti verzió ellentmondásossága, hiszen látható, hogy az 1977-es népszámlálási kötet „nemzetiség és anyanyelv” szerinti adatközlése a románok számát nem csupán a nemzetiségi kimutatásnál, de a „javított” változat anyanyelvi értékénél is magasabbnak hozta ki, míg a többi etnikum esetében – a zsidóságot kivéve – ennek éppen a fordítottja történt.

Minden okunk megvan azt feltételezni, hogy a népszámlálási kötet összeállítói a tényleges etnikai viszonyok elfedése céljából valóban románnak számítottak mindenkit, aki nemzetiség vagy anyanyelv szerint románnak vallotta magát (kivéve a román anyanyelvű zsidókat), míg a többi etnikai kategóriába csak a nemzetiségük és anyanyelvük szerint is odatartozókat sorolták. Az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” csoport csupán a nem román népesség etnikumközi átfedéseit tükrözte. Egyedül a zsidóság esetében nem érvényesült ez a logika: a zsidó „nemzetiségűek és anyanyelvűek” rovatában ugyanis a nemzetiségi kérdőpont végleges kiértékelése során nyert szám szerepel. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy, ha – a többi nemzeti kisebbséghez hasonlóan – itt is az anyanyelvükkel azonos nemzetiségűek száma kapott volna helyet, akkor az, a jiddis nyelvet beszélők elenyészően kis hányada miatt, feltűnő ellentmondásba került volna az egyházi kimutatásokkal.

Ha elfogadjuk azt a hipotézist, hogy a népszámlálási kötet a nemzeti kisebbségekre vonatkozóan az „azonos nemzetiségűek és anyanyelvűek” számaikat tette közzé, akkor esetükben az anyanyelvi, a nemzetiségi, illetőleg a népszámlálási kötetben közölt adatok különbsége az „anyanyelvüktől eltérő nemzetiségűek”, illetve a „nemzetiségüktől eltérő anyanyelvűek” számát eredményezi. A románok és a zsidók esetében - ha a rájuk vonatkozó adat valóban az „azonos nemzetiségűek vagy anyanyelvűek” számát fedi - ez az összefüggés fordítva igaz, vagyis a kötetbeli adatokból az anyanyelvűeket kivonva a „nemzetiségüktől eltérő anyanyelvűek”, a nemzetiségieket kivonva pedig az „anyanyelvüktől eltérő nemzetiségűek” számához jutunk. Az ily módon értelmezett számokat, az 1956. és 1966. évi népszámlálás azonos kimutatásaival együtt az alábbi táblázat tartalmazza. (1977-ben a románság csoportját a nem jiddis anyanyelvű zsidók számának 4/5-ével megnöveltük, a maradék 1/5 részt pedig az „eltérő nemzetiségűek és anyanyelvűek” csoportjában oszlattuk el. Feltevésünk szerint a jiddist ekkor már csak zsidó nemzetiségű vallotta anyanyelvének.)

Etnikum	Év	Anyanyelvüktől eltérő nemzeti- ségűek	Nemzetiségüktől eltérő anyanyelvűek	Anyanyelvi és nem- zetiségi adatok kü- lönbsége
Román	1956	182 048	97 476	84 572
	1966	84 554	60 436	24 118
	1977	227 500	42 000	185 449
Magyar	1956	88 741	22 716	66 025
	1966	49 614	17 333	32 281
	1977	50 062	42 285	7 777
Német	1956	25 333	14 667	10 666
	1966	14 903	9 951	4 952
	1977	14 666	16 542	-1 876
Cigány	1956	18 920	56 254	-37 334
	1966	11 332	26 443	-15 111
	1977	1 677	151 702	-150 025
Zsidó	1956	2 091	114 018	-111 927
	1966	416	38 161	-37 745
	1977	–	21 238	-21 238

Etnikum	Év	Anyanyelvüktől eltérő nemzeti- ségűek	Nemzetiségüktől eltérő anyanyelvűek	Anyanyelvi és nem- zetiségi adatok kü- lönbsége
Egyéb	1956	29 527	41 529	-12 002
	1966	16 984	25 479	-8 495
	1977	24 343	44 430	-20 087
Összesen	1956	346 660	346 660	
	1966	177 803	177 803	
	1977	318 200	318 200	

Az 1956. és 1966. évi adatok közelebbi vizsgálata alapján tudjuk, hogy az interetnikus kapcsolat-háló legnagyobb részben a román, magyar, zsidó és cigány népességet fedte át: 1956-ban a román anyanyelvűek csoportját a más nemzetiségekhez tartozók közül 83 666 zsidó, 47 207 cigány és 18 937 magyar gyarapította, míg ezzel egyidejűleg 45 966 magyar és 17 901 cigány anyanyelvű román nemzetiségűnek vallotta magát. 1977-ben a román nemzetiségű, de más anyanyelvű személyek száma az 1956. évi 97476-tal szemben már csupán 40–45 ezer lehetett. Azok tehát, akik korábban más anyanyelvűként a román nemzetiségűek között szerepeltek, most vagy az anyanyelvükkel azonos nemzeti-ségi, vagy pedig az általuk deklarált nemzetiséggel azonos anyanyelvi csoportba kerültek át – előző esetben a saját etnikumuk, utóbbi esetben a románság lélekszámát gyarapítva. A magyarságot illetően gyaníthatóan az utóbbiról van szó. Feltevésünket a következő összefüggés támasztja alá. 1956-ban a magukat román nemzetiségűként magyar anyanyelvűnek vallók több mint kétharmadát, kerekén 30 ezer főt a nyugati határszélen (Nagybánya és Nagyvárad tartományokban), valamint a Regátban írták össze, vagyis éppen azokon a vidékeken, ahol a korábbi népszámlálások manipulált adatai között a legtöbb magyar anyanyelvű lakos tűnt el. Az 1956. évi – viszonylag tárgyilagos – népszámlálás idején az így „elsikkasztott” magyarok jó része előkerült, az e csoportba tartozókat azonban a későbbi népszámlálások ismét visszavették. Az 1966. évi népszámlálás szerint például Bihar és Szatmár megyében, vagy a Kárpátokon túl nem hogy nem nőtt, de egyenesen csökkent a magyar anyanyelvűek száma. De utalhatunk arra az ellentmondásra is, hogy országos szinten a magyar nemzetiségűek két évtizednyi – elég szerénynek mondható – 126 ezres gyarapodásával szemben a magyar anyanyelvűek növekedése 1956–1977 között mindössze 67 ezer fő volt. A táblázat számaiból következtetve 1977-ben a román nemzetiségű, de magyar anyanyelvű személyek³ száma az 1956 évi 46 ezerrel szemben már csupán 20–25 ezer, így nem túlzás azt feltételezni, hogy közülük legalább ugyanennyit – akár a népszámlálás során tett nyilatkozatuk ellenére is – a román anyanyelvűek közé soroltak. (Emlékeztünk arra, hogy Fazekas János 1978-ban még 1 millió 750 ezer magyarról tett említést, a végleges anyanyelvi adat azonban ennél 30 ezerrel kevesebb.)

Erdekes módon, míg az „asszimiláció objektív folyamata” a magyar anyanyelvű, ám más nemzetiségű lakosok számát 1956–1977 között csaknem a felére csökkentette, ugyanez idő alatt a magyar nemzetiségű, de más anyanyelvű személyek száma megkétszereződött. E 42,3 ezer fő túlnyomó része a román anyanyelvűek közül kerülhetett ki (arányuk e csoportban 1956-ban 83,4%, 1966-ban 84,6% volt). Ha helytállóak a népszámlálás vonatkozó adatai, akkor az a furcsa helyzet következett be, hogy 1977-ben román anyanyelvű inkább lehetett magyar nemzetiségű, mint magyar anyanyelvű román nemzetiségű.

Míg a magyar anyanyelvűek és magyar nemzetiségűek száma közti különbség 1977-ig a minimálisra csökkent, a románok esetében a képzeletbeli „olló” szárai szétnyíltak. A román anyanyelvű, de más nemzetiségű személyek száma ekkor 225–230 ezer körüli lehetett. E csoport más nemzetiségűektől nyert többlete korábban inkább a zsidóságnak volt köszönhető, 1977-ben azonban már nagyobb-részt (legalább 60%-ban) a cigányság soraiból került ki; abból a rétegből, amelynek kisebb-nagyobb hányadát a román népszámlálások mindig is ide vagy oda tologatták, miközben tényleges számukat sohasem tárták fel (azt nemzeti szövetségük hozzávetőlegesen két millióra becsüli). A cigány nemzetiségűek papíron kimutatott lélekszáma ugyan 1977-ben is messze elmarad a valóságtól, e szám azonban – az addigi csökkenő tendenciával szemben – meglepő módon az előző népszámlálásának több mint a három és félszerese! Ráadásul ez az eredmény szinte teljes egészében a románság számbeli fölényét csökkentette. (A cigány nemzetiségű, de más anyanyelvű népesség 1956-ban és 1966-ban 75–80%-ban román nyelvű volt. Az is megállapítható, hogy az adatok ingadozása inkább a Kárpátokon

túli területeket jellemzi: itt a cigány nemzetiségű lakosság száma 1956-ban 26 ezer, 1966-ban pedig csupán 15 ezer volt, 1977-ben viszont 105 ezerre ugrott fel.)⁴ Csak találgatni tudjuk, mi állhatott a népszámlálási bizottság e „botlásának” a hátterében, mindenesetre tény, hogy a bukaresti statisztikai hivatal rövidesen felülvizsgálta az eredményeket, sőt a közelmúltban – a „nemzetiség és anyanyelv” szerinti kimutatás balul sikerült próbálkozására ráduplázva – ismét megkísérelte azok utólagos szépítését. Legalábbis erre következtethetünk az 1988. január 1-jei állapotra vonatkozó becsléséből, mely szerint az ország 23004 ezer főnyi össznépességéből román 20734,7 ezer (90,1%), magyar és székely 1753,2 ezer (7,6%), német, szász és sváb 239,7 ezer (1,1%), egyéb nemzetiségű pedig mindössze 276,4 ezer (1,2%).⁵ Ez utóbbi szám 1977-ben 487,3 ezer, de még anyanyelv szerint is 301,8 ezer volt. A cigány nemzetiségűek 1988-ra becsült számát ebből következtetve 60–70 ezer körüli értékben állapíthatták meg, vagyis az ismét az 1966-os, példátlanul alacsony szintre süllyedt.

Lényegében ugyanaz történt a cigánysággal is, mint ami az 1977. évi népszámlálás idején a magyarsággal, azzal a különbséggel, hogy míg akkor a magyarul beszélők egy részét román nemzetiségűk miatt a román anyanyelvűek közé sorolhatták, most a korábban cigányként kimutatott, de román anyanyelvű személyek az általuk beszélt nyelv alapján (ismét) román nemzetiségűnek lettek véve. Az eljárás lényege azonos: az etnikai kritériumok nivellálása oly módon, hogy az mindkét esetben az illető kisebbség lélekszámának legalacsonyabb értékéhez vezessen.

A román statisztikai szolgálat 1988. évi becslése szerint a román nemzetiségűek aránya az ország összlakosságán belül tizenegy év alatt 88,1%-ról 90,1%-ra nőtt, azaz – akárcsak 1956 (85,7%) és 1966 (87,7%) között – két százalékponttal megugrott. Ennek megfelelően a román anyanyelvűek és nemzetiségűek száma közötti „olló” 1977-ben érthetetlen módon szétnyílt szarai most ismét összezáródtak: a két etnikai ismérv értékeinek különbsége néhány tízezernél már nem lehetett több. A szintre hozás ez esetben felfelé történt, aminek eredményeként a román etnikum számaránya mind nemzetiség, mind pedig anyanyelv szerint 90% fölé emelkedett. A 9/10-es „lélektani” határ átlépésével statisztikailag ugyanaz a helyzet állt elő, mint a hét évtizeddel ezelőtti, önmagát „homogén nemzetállamnak” minősítő Ókirályságban (ahol is, mint tudjuk, éppen erre hivatkozva utasították el a lakosság etnikai megoszlásának vizsgálatát).⁶

Az 1977. évi népszámlálás több lépcsőben közreadott – revideált, majd újraértékelt – etnikai vég,eredményeinek”, valamint az 1988-ra kiszámított adatoknak az összehasonlító elemzése – a pontos értelmezésükhöz szükséges módszertani magyarázatok híján – csupán a szűkkeblű statisztikai adatközlések számmisztikája által behatárolt feltételezésekre nyújt lehetőséget. Az azonban még így is valószínűsíthető, hogy a „se ide, se oda” nem sorolható etnikai csoportok (mint például a cigányság) tagjait, illetőleg az „ide is, oda is” sorolható (az asszimiláció bizonyos stádiumáig eljutott) személyeket a kimutatások nagyobbrészt románként tartják számon. E „kényszerasszimilációs” veszteség a több százezres, vagy (gondoljunk a cigány szövetség becslésére) a milliós nagyságrendet is elérheti.

A nemzetállami statisztikai szemléletmód képmutató: árnyaltan közelíti meg az etnikai kategóriákat, ha ezáltal egy számbelileg jelentős nemzetiség kisebbsítésére nyílik lehetősége, ezzel szemben kizárólagos, ha az államnemzet érdekeinek a védelméről van szó. Így választaná (vagy választja) le a magyarságról a székelyek, a csángók, a magyar zsidók, a magyar cigányok, az elrománosodott magyarok, vagy a vegyes házasságokból származók csoportjait, ugyanekkor e finom különbségtétel fordítva már nem érvényesül: a csángókat, a román zsidókat, a román cigányokat, az elmagyarosodott románokat, vagy a vegyes házasságok leszármazottait a többségi nemzet elszakíthatatlan részeinek tekinti. E szelektív szemléletmód jegyében jártak el az 1977-es népszámlálási kötet szerkesztői, amikor az etnikumközi kapcsolatok kiértékelésével nyert, eltérő jellegű népességi halmazokat a románság javára, s a kisebbségek rovására egyetlen, homályos fogalomhasználatú rendszeren belül kísérelték meg összesíteni. A statisztikai hivatal 1988-as becslése alapján úgy tűnik, hogy a célok változatlanok, csak a módszerek finomodtak, s most – a nemzetiségi és anyanyelvi értékek közelítése révén – maguknak a kiértékelés alapjául szolgáló etnikai alapadatoknak (matematikailag immár támadhatatlan) egyneműsítése van napirenden.

Ez újabb tapasztalatok azt mutatják, hogy a román nemzetiségstatisztika ismét messze távolodott a tudományos indíttatású, politikamentes népesség-számbavétel – maradéktalanul ugyan el nem érhető, de megcélózni joggal elvárt – eszményétől. Fontosnak tartjuk azonban megjegyezni, hogy – éppen a rendelkezésre álló források szűkössége miatt – megfelelő óvatossággal kell eljárni a bukaresti statisztikai szolgálat által közölt (vagy közzétenni engedett) adatok bírálata során. A politikai szempontoktól motivált nemzetiségi statisztika ugyanis – Winkler kifejezésével élve – „harci” statisztika. A

„harci statisztika” pedig – s ezt már mi tesszük hozzá – nemcsak az esetben torzít, ha támad (vagyis ha azt a többségi nép uralmon lévő képviselői hamisan, jogfosztó céllal veszik fel, vagy állítják be az egyes kisebbségekkel szemben), de torzíthat akkor is, ha védekezni kényszerül (azaz az érdekelt kisebbség maga „állítja elő”, hogy arra hivatkozva biztosíthassa megillető jogait, melyekből kirekesztették). Ez különösen így van, ha a „támadó” statisztikával szembeni védekezés különböző okok miatt nem jut túl első önkéntelen reflexén: a hivatalos kimutatások iránti bizalmatlanság kinyilvánításán, a hivatalosan közzétett számok elutasításán. (Ilyen, torzításokat eredményező tényező a kisebbségek szempontjából kedvezőtlen - pld. asszimilációs - jelenségek tényének implicit figyelmen kívül hagyása, jóllehet e folyamatok meghatározó szerepet játszanak az etnikai hovatartozásról közzétett – egyébként okkal megkérdőjelezhető – nyers számadatok alakulásában.) Mégis, a védekező-elutasító reflexet természetes reakciónak kell tekintenünk, hiszen az arra rendelt szervek nem csupán a rejtettebb etnodemográfiai mozgások érzékeny és pontos kimutatásával maradnak adósaink, de még elnagyolt adatközléseik is csak a „valótlan” illetve „semminemű” statisztika közötti választás lehetőségét nyújtják. (Mint láttuk, az 1977. évi népszámlálási kötet többé-kevésbé részletezett adatait módosításuk révén közvetve éppen a bukaresti statisztikai hivatal minősítette valótlanoknak, a helyükbe állított országos összegzésű adatok viszont tüzetesebb elemzés céljára ilyen formában egyelőre alkalmatlanok, ennél fogva inkább tekinthetők semminemű statisztikának.)

A nemzetiségi statisztika elhanyagolása az állapotok eltitkolásával egyenlő, így érthetően tág tere nyílik az ezzel kapcsolatos találgatásoknak. A román statisztikai szolgálat az etnikai adatközlések megbízhatóságát illetően felmerülő kételyeket, s az ebből következő spekulációkat csak egy módon oszthatja el: ha – mint arra az 1930. évi román népszámlálás is jó példát mutatott – az etnikai identitás sokrétűségét tükröző szempontok (nemzetiség, anyanyelv, felekezet) alkalmazásával nyert adatokat megfelelő (településenkénti) részletezésben, összefüggéseiket pedig, a nyelvismeretre vonatkozó számokkal együtt, legalább törvényhatósági szinten kimutatja, és a nyilvánosság rendelkezésére bocsátja.

Jegyzetek

¹ Recensămîntul populației și locuințelor din 5 ianuarie. Vol. 1. București, 1980, Direcția Centrală de Statistică. 614-615. p., Anuarul statistic al României. București, 1990, Comisia Națională pentru Statistică. 64-45. p. Figyelemreméltó jelzés a közelgő új népszámlálás előestéjén, hogy a bukaresti statisztikusok néhány, korábban egységesen számbavett nemzetiség töredékekre bontásával új „nemzetiségi” kategóriákat hoztak létre. Így például a magyarok csoportjából különválasztották a székelyeket, a németekéből a szászokat és a svábokat, az oroszokéből a lipovánokat, az ukránokéből a ruténokat, sőt „a nemzeti kisebbségek megosztásának átlátszó kendőzéseként” a románoktól elkülönítve aromun és macedoromán nemzetiséget (és nyelvet) is kimutattak. Ez az eljárás elvileg nem kifogásolható, ha ezáltal a feldolgozás és -közlés egyszerűsítése céljából korábban közös rovatban összesített rokon nemzetiségek (mint például a csehek és szlovákok, vagy most a szerbek, horvátok és szlovének) különválasztására kerül sor. Az esetek többségében azonban nem erről van szó, hanem egyes nemzeti kisebbségek töredékeinek leválasztásáról, abból a nyilvánvaló megfontolásból, hogy számuk a későbbiekben esetleg még alacsonyabbra lesz szorítható. Emlékeztetünk arra, hogy a román nemzetiségi statisztikát megalapozó 1930. évi népszámlálás – mely az elismert nemzetiségek számát nem korlátozta, s így a nemzetiségi bevallásokat elvileg az állampolgári nyilatkozatoknak megfelelően fogadta el – az adatok összesítése során már nem vette figyelembe a csupán regionális tudatra, vagy helyi nyelvi dialektusra utaló megnyilatkozásokat. A moldovánokat, mócokat, mokányokat stb. a románok, a szászokat, svábokat a németek, a székelyeket és csángókat magyarok közé sorolták, de nem tekintették külön nemzetiségnek a lipován vallás híveit sem, akiket önállóan csak a felekezeti statisztikában szerepeltettek.

Az 1977-es népszámlálás nemzetiségi kategorizálása egyelőre – az orosz-lipován viszonylattól eltekintve – nem változtatja meg lényegesen az arányokat. Nemi zavart okoz azonban a sváb népesség identifikálása, elkülönítésük ugyanis – a helyi adatok tanúsága szerint – inkább a magyar, mint a német nemzetiségűek számát csökkentette. (A svábok lélekszáma az előzetes adatok alapján országosan 4358 volt, közülük 3983 fő Szatmár és Bihar megyéből való. Ugyanitt 1977-ben 3916 német nemzetiségű lakost regisztráltak. Számuk együttesen 7899, jóval több, mint a két megyében 1966-ban összeírt 5533 németé. E különbséget hozzávetőlegesen azokat az asszimilálódott szatmári svábokat foglalja magában, akiket ily módon a magyarságról sikerült leválasztani.)

² A rendelkezésre álló szűkös számadatok tanulságai a közelmúlt nemzetiségstatisztikai publikációiból már jól ismertek, ezért itt csupán az eddig hozzáférhetetlen anyanyelvi adatok ellentmondásosságának jelzésére szorítkozunk. A kérdéskör részletesebb tanulmányozásához Nyárády R. Károly munkája mellett ld. még: DÁVID Zoltán: A Kárpát-medence nemzetiségi viszonyainak várható alakulása 2000-ig. = Magyarságkutatás. A Ma-

gyarságkutató Intézet évkönyve. 1988. Budapest, 1988, Magyarságkutató Intézet. 27–29. p., R. SÜLE Andrea: Tények és következtetések a II. világháború utáni román népszámlálások alapján. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve. 1988. Budapest, 1988, Magyarságkutató Intézet. 124–133. p., KOCSIS Károly: Elcsatoltak. Magyarok a szomszéd országokban. Budapest, 1990, TIT Budapesti Szervezete. 42. p., Hetven év. A romániai magyarság története 1919-1989. Szerk. Diószegi László, R. Süle Andrea. Budapest, 1990, Magyarságkutató Intézet. 51–57. p. (A magyarságkutatás könyvtára 5.), SEBŐK László: Hányan vannak? Töprengések a romániai magyarok számáról. = Varietas historiae. Budapest, 1990, Magyarságkutató Intézet. 205–207. p.

³ A „román nemzetiségű, magyar anyanyelvű” nem mondvacsinált kategória. Következzék három tudósítás létkükről a „forradalom” utáni romániai magyar sajtóból.

Az első, jellegzetes példa a Szatmárnémeti szomszédságában fekvő, 6 ezer lakosú Batiz községé, melynek magyar lakossága egyelőre nehezen ocsúdik a sok évtizedes nemzetiségi elnyomatás után. A riport alanyai bizonytalan identitásról vallanak: „Ez egy speciális jellegű falu, ahol a lakosság 70%-a román, de ugyanakkor 70%-a magyarul beszél. [...] A falu legnagyobb része görög katolikus... talán a vallásuk miatt tartják magukat románoknak az emberek.” A falu általános iskolájában csak román tagozat működik, a magyar fokozatosan sorvadt el a diktatúra éveitől. A szülők egyelőre nehezen hajlanak arra, hogy újra beinduljon a magyar tagozat. „A helyi emberek nincsenek tisztában a jogaikkal, sem a nemzetiségükkel. Sokan magyar nevűek, magyarul beszélnek, de görög katolikusok, s évtizedekig ortodox misére jártak...” GÁL Éva Emese: Batizi mozaik. = Romániai Magyar Szó. 1990. szeptember 13. 3. p.

Egy másik, a mezőszéki szóránymagyarság „másság” tudatáról készült pillanatfelvétel Aranykút utolsó magyar családja körében készült. A család magyar volta román környezete számára nem igazán fontos megkülönböztető jegy, és fordítva: „ugyanúgy főznek, ugyanazok a szokásaik - megtartják a nagyobb román ünnepeket is.” A valamikori magyar jelenlétre ma már csupán a temető sírjai emlékeztetnek. „A sírköveken többnyire magyar családnevek állnak - írja a szerző -, a keresztnév, hol magyarok, hol románok. Több ízben megkérdeztem az [engem kísérő] asszonytól, magyar-e vagy román a megboldogult. Időnként egy szóval válaszolt, máskor meg tanácstalanul nézett rám, mintha azt akarná sugallni, ő nem tudja, de döntsem el magam, s dióhéjban elmesélte az illető család történetét, amely általában vegyes házasságokról és román keresztelekről szólt. [...] Az aranykúti család kultúrájának egyetlen specifikuma a nyelv, »etnikai« identitásukat egyedül e házi használatú nyelv határozza meg.” FEISCHMIDT Margit: Pillanatfelvétel. Kutatási naplójegyzetek. = A Hét. 1991. 24. sz. 8. p.

A románnak „ungur”, magyarnak „tyármagyar” csángó-magyarságtól az 1977. évi népszámlálás idején megtárgyalták nemzetisége beismerésének lehetőségét. Most egy, a magyar gyermekeket románul tanítani kényszerülő pedagógus arra szólít fel, hogy a nép jogainak „ravaszul kimódolt érvekkel való csorbítását váltsa fel a keresztényi könyörületességgel”: „Bacău megye sok helységében, de a szomszédos megyékben is él egy katolikus hitű, magyar idiómát beszélő népesség. Bizonyos kétségek vannak ezeknek az embereknek etnikai eredetét illetően: az elmúlt rezsimben, a politika befolyása révén, a történelem elhajolt természetes céljától, az igazság tisztázásától. Az általános felfogás az, hogy elmagyarosított románok lennének, jóllehet nincs kizárva a magyar vagy székely eredet sem. Mivel kényes kérdés volt, a csángók dolgát a véletlenre bízták, súlyos társadalmi következményekkel. Mindig szakképzetlen munkaerőként foglalkoztatták őket, építkezésnél, vízügyi munkálatoknál, a mezőgazdaságban. [...] Nem vált előnyükre a kapott oktatás sem, mivel kénytelenek voltak idegen nyelven tanulni. El nem képzelhető szomorúbb tapasztalat, mint román nyelvtanárnak lenni egy csángó faluban, pár tucat kilométerre az Isten háta mögött. A tankönyv meg a tanterv vég nélküli erőszakot jelent, elérhetetlen eszményt, amíg a román nyelv a tanulók számára csupán a lecke felmondásának nyelve; maguk közt más nyelvet beszélve. [...] Most eljövén az igazság kimondásának ideje, illene a csángó lakosság kérdését is újraértékelni. Hogyha magyarok, kapjanak magyar iskolákat. Hogyha elmagyarosított románok, akkor pedig alkossanak számukra különleges tantervet és tankönyveket, hogy megteremtsék a tanulás minimálisan előnyös keretét.” PITICAR, Gruie: Nyílt levél Mihai Şora tanügyminiszter úrhoz. = Keresztény Szó. 1990. 5. sz. 2. p.

⁴ MERFEA, Mihai: Țigani. Integrearea socială a romilor. Braşov, 1991, Ed. „Bârsa”. 125. p.

⁵ Az 1977. évi népszámlálás alapján, a természetes népességmódosulás (születések, elhalálozások) és a migrációs tényezők (kivándorlás, bevándorlás) figyelembevételével számított adatokat dr. Vasile Gheţău, Románia Országos Statisztikai Bizottsága demográfiai statisztikai igazgatóságának vezetője hozta nyilvánosságra egy, 1990. március 21-én közölt interjúban. MARCOVICI, Ion: Populația României pe structurile naționalităților. Dialoguri demografice. = România liberă. 1990. No. 75. 3. p.

⁶ Jellemzőnek tartjuk, hogy a román Külügyminisztériumnak az ország kisebbségeinek „forradalom” utáni helyzetéről, 1991 nyarán közreadott - a júliusi genfi összeurópai kisebbségi szakértői konferenciára időzített - propagandakiadványa tényközléseit ugyancsak annak megállapítással tartja fontosnak indítani: „Románia egységes nemzeti állam”. A kiadvány az 1977. évi és az 1988-ra becsült nemzetiségi számokat is tartalmazza. Szerkesztői a nemzetiségi számarányokban bekövetkezett eltolódásokkal kapcsolatosan a következőket jegyzik meg: „1. Bár a magyarok és székelyek esetében relatív értékben létezik egy számbeli növekedés, a gyarapodás kisebb, mint a románoknál jegyzett; következésképpen a magyarok és székelyek aránya a lakosság összességé-

ben mérsékelt csökkenést mutat. 2. A német kisebbséghez tartozó személyek kivándorlása magyarázza annak számbeli csökkenését, implicite arányát az összlakosságban (csupán 1990-ben 88 741 személy - nagy többségükben a német kisebbséghez tartozók - hagyták el végleg Romániát).” Az egyéb nemzetiségűek számának nagyarányú csökkenését nem kommentálják. Fehér könyv a romániai nemzeti, nyelvi vagy vallási kisebbséghez tartozó személyek jogairól. 1. = Romániai Magyar Szó. 1991. július 4. 2. p.